

UDC | УДК : 347.73:340.11

Анотація: Розглядаються критерії виділення фінансового права як галузі права. Поряд із предметом та методом правового регулювання, пропонується також враховувати мету фінансового права як критерій, що може бути використаний для визначення сфери регулятивного впливу цієї галузі права. Обґрунтовується фінансово-правова природа публічних правовідносин, що виникають в процесі емісії грошей, організації грошового обігу, державного регулювання ринку цінних паперів, банківської та страхової діяльності.

Ключові слова: фінансове право; система фінансового права; мета правового регулювання; монетарне регулювання

THE GOAL OF FINANCIAL LAW AS A CRITERION FOR ITS SEPARATION IN LEGAL SYSTEM

OSHKURENKO S.,

Cand. of Law, Assist. Professor, Kyiv National Taras Shevchenko University

Abstract

According to conventional Ukraine's and other post-Soviet states' doctrine legal system includes branches of law that are distinguished depending on the subject and method of legal regulation. However, when the above criteria are used, ambiguous grounds regarding branch legal nature of certain social relations often emerge. This fact considerably complicates scientific classification as well as legal practice. That's why criteria for legal system classification in juridical science have been actively discussed for decades. Some scientists propose to refuse from the above approaches fully and to construct legal system on the cardinally different grounds (classification upon a legal culture criterion, according to mathematical methods, etc.). The article substantiates that the subject and method of legal regulation preserve their fundamental sense as theoretical structures that have been researched and studied by the domestic juridical science for years. At the same time this does not rule out the possibility of additional use of other criteria to determine branch boundaries of legal regulation. As for the internal structure of financial law, it is proposed to use in this capacity goals that financial and legal regulation of certain relations are aimed at.

Financial law is a law branch with the most debatable internal structure. Some scientists spread the sphere of

МЕТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА ЯК КРИТЕРІЙ ЙОГО ВИОКРЕМЛЕННЯ В СИСТЕМІ ПРАВА

С. В. ОЧКУРЕНКО

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фінансового права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

✉ зв'язок з автором: sevlas@list.ru

Фінансове право як структурний підрозділ системи права отримало визнання в юридичній науці. Це знайшло прояв і в структурі навчальних планів вищих юридичних навчальних закладів і в правотворчій діяльності відповідних державних органів. Проте в науці не існує єдності у підході до критеріїв, за якими фінансове право виокремлюється в системі права, а це істотно позначається на визначенні змісту і структури цієї галузі права, її місця в системі права. Розмаїття думок науковців з цього приводу просто вражає. Інші галузі права подібних прикладів не дають. Тому слід визнати актуальним звернення до дослідження мети фінансового права як критерію його виокремлення в системі права.

Проблема критеріїв галузевої диференціації права стала предметом уваги провідних фахівців у галузі теорії права – М.Г. Александрова, С.С. Алексєєва, В.М. Кудрявцева, Р.О.Халфіної, С.В. Поленіної, І.С. Самощенко, А.Ф. Шебанова та інших, як і до проблеми критеріїв виокремлення фінансового права в системі права звертались провідні фахівці в галузі фінансового права (Л.К. Воронова, О.Н. Горбунова, Н.І. Хімичева, М.В. Карасьова, А.І. Худяков, С.В. Запольський, П.С. Пацурківський та інші).

Метою цієї статті є обґрунтування необхідності врахування мети фінансового права як критерію його виокремлення в системі права і визначення предмета правового регулювання та структури цієї галузі права.

Звертає на себе увагу та обставина, що захоплення в теорії права і галузевих юридичних науках пошуком об'єктивних критеріїв галузевої диференціації права стало загальним і досягло

its regulation on practically all money relations. On the contrary, other scientists delimit the subject of financial law mainly with finances and taxes. The latter point is connected with the fact that domestic doctrine has always considered financial law as a branch aimed at optimal formation and use of the state fund. During the Soviet period of time the above approach made it possible to include predominant part of public financial relations into the sphere of financial and legal regulation, as all the nest-eggs of insurance companies, as well as bank credit resources were state funds and stock market practically did not exist.

Nowadays most banks, insurance companies and professional participants of stock market act on the basis of private ownership. However, we assume, the stated circumstance does not change the essential characteristics and does not exclude financial law regulation of the considerable part of public relations in the stated spheres.

The author's point is substantiated by the fact that currently main goals of financial law include not only financial support of the state, but also providing macroeconomic stability in the country. In its turn, today macroeconomic stability in Ukraine depends directly upon public monetary and banking regulations efficiency. Macroeconomic stability is also gradually more and more influenced by activities of other financial intermediaries (insurance companies, professional participants of stock market, etc.) that also need appropriate public legal regulation. Moreover functioning of financial system fiscal links of the country under any state system directly depends on functioning of monetary and credit components of this system. That's why their public legal regulation unity is essential.

Hence the conclusion about financial and legal nature of public legal relationship that emerge in the course of issue and functioning of financial intermediaries funds was based on objective correlation between financial and credit system links as well as the necessity of providing coordinated public regulation to reach macroeconomic stability.

Keywords: financial law; system of of financial law; purpose of of legal regulation; monetary regulation

критичної позначки. А.А. Кононов, наприклад, стверджує, що предмет правового регулювання як критерій поділу права на галузі дає змогу множити галузі права до безкінечності, чому не може стати перешкодою і інший загально визнаний критерій – метод правового регулювання. Тому він запропонував загальнонаукову концепцію системи права, що ґрунтується на категоріях системи, структури, функції, алгоритму тощо [1, 13]. Є.Б. Хохлов оцінив пошуки А.А. Кононова як псевдонаукові, що не дають нового знання, а тільки повторюють відомі до банальності істини, що викладаються в ускладненій мовній формі [2, 4–14]. До цієї оцінки приєдналась О.А. Парягіна [3, 186].

Н.В. Разуваєв також здійснює пошук нових об'єктивних критеріїв галузевої диференціації права. Він констатує, що проблема галузевої диференціації права стала предметом уваги дослідників, але прийнятних результатів отримати не вдалось [4, 32]. У зв'язку з цим він пропонує за основу при пошуку критеріїв поділу системи права на галузі брати правову культуру, яка дозволяє виокремити приватне і публічне право [4, 41–43]. На наш погляд, категорія культури є надто широкою і недостатньо визначеною, щоб використовувати її як критерій диференціації системи права.

Як видається, критична оцінка згаданими авторами результатів здійснених раніше досліджень проблеми системи права є занадто категоричною. В основному результати цих досліджень дають досить об'єктивне позитивне знання, а незадоволення цим знанням пов'язане з двома причинами. По-перше, теорія права дещо захоплюється абстрактною проблематикою і мало переймається узагальненням наукового знання, отриманого галузевими юридичними науками, почасти із-за непридатності цього знання для його використання з метою здійснення теоретичних узагальнень. Тому теорія права зможе вийти на новий, більш високий рівень узагальнених знань про систему права за умови активізації галузевих досліджень проблематики, про яку тут йдеться. Це стосується і досліджень проблеми критеріїв виокремлення фінансового права в системі права та визначення предмета цієї галузі права.

По-друге, значення об'єктивних чинників, що обумовлюють поділ права на галузі, не слід переоцінювати. Ігнорувати їх не можна, але ж недоцільно їх і абсолютизувати. Людина завжди повинна діяти розумно, ставити перед собою цілі, з урахуванням реально існуючої ситуації і наявного знання, вибирати із них ті, яких треба досягти в першу чергу, а яких – в другу, третю і т.д. чергу. При цьому слід враховувати, що вибір людиною цілей детермінований, але не фатально. Людині завжди залишається можливість вибору і цілей, і засобів їх досягнення. Тож і при структуруванні права слід враховувати об'єктивно існуючі умови, виявляти потреби суспільних відносин і сто-

ЦЕЛЬ ФИНАНСОВОГО ПРАВА КАК КРИТЕРИЙ ЕГО ВЫДЕЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ПРАВА

ОЧКУРЕНКО С.В.

*кандидат юридических наук, доцент,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко*

Аннотация: Рассматриваются критерии выделения финансового права как отрасли права. Наряду с предметом и методом правового регулирования, предлагается также учитывать цели финансового права как критерий, который может быть использован для определения сферы регулятивного воздействия этой отрасли права. Обосновывается финансово-правовая природа публичных правоотношений, возникающих в процессе эмиссии денег, организации денежного обращения, государственного регулирования рынка ценных бумаг, банковской и страховой деятельности.

Ключевые слова: финансовое право; система финансового права; цели правового регулирования; монетарное регулирование

совно даних умов виокремлювати нормативні масиви, що можуть ефективно служити досягненню цілей задоволення відповідних суспільних потреб.

Розмаїття думок у науці фінансового права щодо предмета фінансового права як критерію його виокремлення в системі права також схиляє до думки про необхідність врахування мети цієї галузі права. Формування системи права обумовлене об'єктивними чинниками, але ж здійснюється воно під вирішальним впливом таких суб'єктивних чинників як правотворча діяльність держави, а в більш пізні часи – також під впливом юридичної науки. Цивільне (приватне) право стало формуватись у стародавні часи під впливом об'єктивних потреб суспільних відносин у тій мірі, в якій вони (потреби) усвідомлювались людьми, що здійснювали правотворчу діяльність, і в якій задоволення цих потреб люди визнавали метою правового регулювання відповідних відносин. Об'єктивна потреба у врегулюванні цивільних відносин була, але цього було недостатньо для формування галузі цивільного права. Воно виникло і розвивалось під впливом правотворчої діяльності. Це ж саме твердження є справедливим і стосовно публічного права, зокрема адміністративного, кримінального.

Тому і стосовно фінансового права треба задуматись над проблемою потреб суспільних відносин в умовах, коли загально-визнаними цінностями стали ринкова економіка, активна економічна і соціальна політика держави, демократія в політиці, і визнати задоволення цих потреб метою фінансового права. Розуміється, що потреби, які фінансове право задовольнити завідомо не здатно, не можуть бути визнані метою цієї галузі права.

Мета фінансово-правового регулювання суспільних відносин не є незмінною. В умовах ринкової економіки до великої економічної кризи кінця 20-х – початку 30-х років минулого століття і після цієї кризи ця мета не могла бути ідентичною. Зазначена криза дала змогу усвідомити такі речі, які до цього усвідомити було неможливо. У міру цього усвідомлення змінювалась мета фінансово-правового регулювання. Ще більш радикальною була зміна мети фінансового права у зв'язку з переходом до ринкової економіки країн, що виникли на пострадянському просторі. Це слід враховувати, звертаючись і до наукових досліджень і до практики фінансово-правового регулювання у XIX-XX століттях. Результати цих досліджень і досвід правового регулювання не слід відкидати повністю, але необхідно застережити від їх некритичного сприйняття.

Дослідники історичної проблематики більше звертають увагу на різницю в економічному і правовому підходах до вивчення проблеми фінансів у XIX столітті, а стосовно того, що фінансове право мало на меті впорядкувати фінансове господарство

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

держави, особливих розбіжностей не має [5, 7–9]. Тим більше мета фінансово-правового регулювання не могла виводитись наукою радянського фінансового права за межі належної мобілізації та розподілу власних фондів коштів державою.

Проте уже в XIX столітті появляються і інші думки. О.Є. Бавико цитує думку М.М. Сперанського, що була висловлена ним ще 1810 року і відповідно до якої усі частини державної економіки, уся торгівля і промисловість страждають від росту державного боргу Російської імперії. З цього приводу О.Є. Бавико зауважує, що економічне, навіть макроекономічне значення фінансового права було визначене М.М. Сперанським у формі правила, що не втратило актуальності й донині, оскільки зростання державного боргу і на цей час стимулює інфляцію [6, 5]. Що стосується науки сучасного фінансового права, то О.Є. Бавико констатує її відмову від «макроекономічного бачення змістів фінансово-правових форм» [6, 4]. Н.І. Хімічева з посиланням на політичні документи звертає увагу на першочергове значення для досягнення макроекономічної стабільності таких заходів як формування крупного фінансового центру з метою зміцнення стабільності фінансів у цілому, розвиток фінансового ринку і банківської системи, удосконалення системи державного регулювання фінансового ринку [7, 4]. Д.Є. Кошель пише про те, що уряди США, країн Євросоюзу здійснюють кроки щодо стабілізації фінансової системи, що передбачають різні форми фінансової підтримки економіки [8, 7]. Стосовно України зроблено висновок про необхідність удосконалення «фінансового права в контексті застосування монетарних інструментів забезпечення стабілізації економіки в умовах виходу із кризи» [9, 34]. Наведені висловлювання свідчать про те, що поступово зріє думка про потужний творчий потенціал фінансового права і про наявність нагальної потреби суспільства у вивільненні цього потенціалу на користь макроекономічної стабільності, розвитку соціальної сфери і фінансового забезпечення ефективної діяльності державного апарату.

Що стосується науки фінансового права західних країн, то О.Є. Бавико констатує значно ширше розуміння нею меж предмета фінансового права [6, 4]. Ж. Матук уже у вступі до своєї фундаментальної роботи, присвяченої фінансовим систе-

мам Франції та інших розвинених країн, звертається до проблем фінансування виробництва і інвестицій – прямого фінансування через купівлю цінних паперів і зобов'язань і непрямого фінансування через банківські вклади [10, 8–13]. У нас віднесення таких відносин до фінансової системи і визнання їх предметом фінансового права є великим дискусійним, а частіше не визнається. Зокрема, А.І. Худяков писав, що, у супереч поширеній думці, основним призначенням фінансового права є не регулювання економіки, а забезпечення держави грошовими коштами [11, 3]. З цим можна було б і погодитись, якби одночасно було зазначено на ту галузь юридичної науки, яка буде досліджувати проблематику правового регулювання фінансового забезпечення економіки, на ту галузь права, яка буде регулювати відповідні відносини, на ту навчальну дисципліну, до змісту якої буде входити проблематика правового регулювання відносин щодо фінансово-правового забезпечення економіки. Таких юридичної науки, галузі права чи навчальної юридичної дисципліни не існує.

Натомість треба було б вести пошук активної конструктивної ролі фінансового права в складних умовах, які підчас загрожують руйнівними кризами, і якщо таких криз уникнути в окремо взятій країні неможливо унаслідок глобалізації, то цілком реально вести мову про мінімізацію їх наслідків. В.Б. Крикун наводить взяті із зарубіжних джерел дані про те, що спад виробництва у зв'язку з фінансовою кризою 2008 р. у США і Євросоюзі не перевищував трьох відсотків, у той час як в Україні валовий внутрішній продукт у 2009 р. був на 14,1 відсотка меншим, ніж у попередньому році [12, 4] Трудно повірити в те, що за наявності і Україні досконалих фінансово-правових механізмів цей показник не був би знижений.

Немає жодних підстав ігнорувати чи принижувати значення податкової та бюджетної систем як ланок фінансової системи, що є предметом фінансового права, але ж і обмежувати предмет фінансового права цими двома ланками не можна. Фінансове право здатне виконувати значно більш істотну творчу роль, ніж та, яку йому наразі відводять. Відповідно і мета фінансово-правового регулювання має бути значно більш істотною, ніж забезпечення держави грошовими коштами, їх раціональний розподіл і використання. За цією

більш істотною метою і має визначатись предмет фінансового права.

Як зазначає О.Є. Бавико з посиланням на авторитетне енциклопедичне видання, національне багатство складається винятково з реальних активів країни. Гроші, облігації, інші представницькі форми багатства до складу національного багатства не входять [6, 6]. І все ж відтворення національного багатства на конкретних виробництвах без метаморфози – перетворення об'єктів, що входять до складу національного багатства, у представницькі форми багатства (гроші, цінні папери) є неможливим. Принаймні за існуючого в розвинених країнах світу способу виробництва, агенти виробництва змушені обмінювати реальні об'єкти національного багатства на його представницькі форми, перш за все – на гроші. Емітентом грошей є держава. Вона і повинна турбуватись не тільки про те, щоб забезпечити можливість обміняти реальні об'єкти національного багатства на гроші, а й – особливо – про те, щоб забезпечити можливість зворотного обміну грошей на реальні матеріальні об'єкти.

Наука фінансового права відгукнулася на ці потреби. Л.К. Воронова віднесла до предмета фінансового права відносини, що виникають у зв'язку з емісією та обігом грошових коштів [13, 33]. К.С. Бельський стверджує, що правове регулювання грошової системи, яке має здійснюватись фінансовим правом, є інструментом організації фінансової системи, однією із основних функцій фінансового права, вихідним пунктом фінансової системи, стабілізуючою умовою існування національного соціуму [14, 11]. Л.Л. Арзуманова на конференції з проблеми принципів фінансового права робить доповідь про принципи інституту емісійного права [15, 23–25]. Інші автори стверджують, що грошовий обіг є фундаментом фінансової системи держави, основою основ фінансового права [16]. У новітньому підручнику фінансового права декларується вузький підхід до визначення предмета фінансового права [17, 22], але ж фінансово-правовим основам грошового обігу окремий розділ присвячується [17, 323–343]. Це заслуговує на схвалення. Залишилось тільки відповідно підкорегувати ті положення підручника, які стосуються визначення предмета фінансового права. Наведеними не вичерпуються усі дум-

ки на користь визнання публічних відносин щодо грошового обігу предметом фінансового права. Тому неточним є твердження Т.А. Латковської про те, що «сьогодні з'являються окремі висловлювання з приводу дослідження емісійних відносин, які регламентуються нормами фінансового права та утворюють всередині галузі самостійний інститут емісійного права» [18, 13]. Ці висловлювання перестали бути «окремими». Вони набувають дедалі ширших масштабів.

Весь комплекс публічних відносин щодо грошової емісії, забезпечення стабільності національної валюти у відношенні до іноземної валюти, захисту грошей (національної валюти) від інфляції, використання іноземної валюти для здійснення розрахунків повинен бути визнаний предметом фінансового права. У той же час договірні відносини між банком та клієнтом щодо розрахунків в готівковій і безготівковій формі є суто цивільними і не можуть включатись до предмета фінансового права.

На наш погляд, емісійні публічно-правові відносини нерозривно пов'язані з іншими відносинами за участю банків, що виникають внаслідок публічно-правового банківського регулювання, а також з особливими фондами коштів – кредитними ресурсами комерційних банків.

У новітньому підручнику фінансового права публічні відносини з участю банків не визнаються належними до предмета фінансового права, але їх правове регулювання розглядається як частина фінансового права [17, 355–371]. Проте така думка не є загальноновизнаною. Г.А. Тосунян, відстоюючи самостійність банківського права, пише про те, що в ньому превалюють публічно-правові засади [19, 21]. Проте з таким же успіхом можна стверджувати і протилежне: здійснення банком банківських операцій є їх основним соціально-економічним призначенням. Здійснюються ж вони в приватно-правових формах. Публічно-правові форми, якими встановлюються межі здійснення банківських операцій, є суто допоміжними, тому головним юридичним режимом для банківського права є приватно-правовий. Тут не стверджується, що викладена думка є правильною, а просто звертається увага на те, що використання недостатньо визначених критеріїв не веде до істини, а тільки служить меті утвердження суб'єктивної

авторської ідеї. Заперечують належність регулювання відносин між банками та центральним банком до фінансового права російські автори М.В. Карасьова [20, 36], Є.А. Аббясова [21, 21].

При вирішенні питання про належність публічних відносин між банками та Національним банком України до предмета фінансового права слід враховувати здатність банківської системи істотно впливати на макроекономічні процеси. Невипадково першим кроком до подолання великої кризи кінця 20-х – початку 30-х років минулого століття в США було прийняття Надзвичайного закону про банки [12, 5]. На цей час потрібно враховувати, що Національний банк випускає кошти в обіг переважно через кредитні ресурси комерційних банків, оскільки Національному банку України заборонено здійснювати емісію шляхом надання коштів державі та іншим суб'єктам.

Що стосується сутності питання про належність «неемісійних» публічних відносин за участю банків до предмета фінансового права, то вона полягає в наступному. Грошові кошти, які заощадує населення, а частково – і суб'єкти підприємництва, є власністю відповідних фізичних і юридичних осіб, але ці особи, цілком закономірно, прагнуть отримати вигоду від цієї власності. Нормальним і найбільш поширеним способом її отримання є розміщення грошових коштів на банківських вкладах. У такий спосіб на масовому рівні виникає таке явище, яке Ж. Матук назвав непрямим фінансуванням особистим (а частково – і підприємницьким) сектором виробництва і інвестицій: кошти, що розміщені на банківських вкладах, банки надають суб'єктам підприємництва (переважно), що мають потребу у залученні грошових коштів, на підставі кредитних договорів [10, 9]. Таке непряме фінансування через банки особистим сектором та суб'єктами підприємництва виробництва і інвестицій внаслідок масовості цього явища набуває загально-соціального, макроекономічного і навіть політичного значення. Розміщені на банківських вкладах кошти з цієї причини набувають характеру суспільного надбання, характеру публічних фондів, тобто таких фондів, раціональне використання яких є предметом державного інтересу. Державний інтерес при цьому має більш яскраво виражений характер, ніж в поняттях публічного договору (ст. 633 Цивільного

кодексу України), публічного зобов'язання (ст. 178 Господарського кодексу України) і навіть публічного акціонерного товариства (ст. 5 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Незважаючи на винятково цивільно-правовий характер правочинів щодо залучення коштів банком, системне тлумачення законодавства дозволяє дійти висновку про обов'язкову мобілізацію коштів суб'єктів господарювання – юридичних осіб у банківську систему (обмеження на операції готівкою, встановлення лімітів залишку готівки в касах тощо), тобто, не встановлюючи публічного обов'язку зберігати гроші в якому-небудь конкретному банку, законодавець фактично встановлює обов'язок зберігати гроші в банківській системі та поповнювати її сукупні кредитні ресурси. Тенденції розвитку правового регулювання вказують на те, що зараз розрахунки готівкою навіть за участю громадян обмежуються законодавством, що спонукає їх звертатися до послуг банків. Масовий і значною мірою обов'язковий характер мобілізації коштів у банківську систему, а також відсутність у суб'єктів, що надають такі гроші, юридичної можливості впливати на визначення напрямків подальшого використання залучених банком коштів, об'єктивно породжує необхідність захисту суспільного публічного інтересу шляхом нормативної регламентації правил раціонального використання кредитних ресурсів, а відповідні фонди коштів набувають риси суспільного надбання та особливий публічний характер. Таке регламентація здійснюється за допомогою форм регулювання банківської діяльності, встановлених статтею 66 Закону України «Про банки та банківську діяльність». Причому зазначене регулювання спрямоване не лише на захист інтересів вкладників та кредиторів банків, а також й на створення умов розширення ресурсної бази банків як обов'язкового фактора макроекономічної стабільності.

Інструменти грошового-кредитного регулювання та форми державного регулювання банківської діяльності не тільки взаємозв'язані, але й частково збігаються (наприклад, визначення норм обов'язкових резервів для банків), що виключає різногалузеву природу відносин щодо їх застосування навіть у межах різних галузей публічного права. Інший підхід є не лише теоретично су-

перечливим, але призводить також до складних проблем при застосуванні відповідних норм, які не можуть бути одночасно і фінансово-правовими, і адміністративно-правовими. При цьому слід вказати, що фінансово-правову природу мають виключно владно-грошові відносини в кредитній системі, а не цивільні правочини, що опосередковують рух коштів.

Якщо виходити із необхідності пошуку шляхів посилення творчої конструктивної ролі фінансового права, то наступною ланкою суспільних відносин, що складають предмет фінансового права, слід назвати публічні відносини, що виникають у зв'язку із функціонуванням фондового ринку. До навчальної літератури увійшла теза про те, що до предмета фінансового права належать відносини між учасниками фінансового ринку і компетентними органами в зв'язку із здійсненням державного регулювання у цій сфері [22, 41; 740–754]. Дещо раніше Е.Е. Емірсултанова висловила думку про те, що до предмета фінансового права належать фінансові фондові відносини, що виникають у зв'язку з емісією цінних паперів, інвестуванням у цінні папери, регулюванням ринку цінних паперів і здійсненням фондового контролю [23, 23]. Думка про регулювання ринку цінних паперів фінансовим правом висловлювалась І.В. Рукавішніковою [24, 27–29], Є.В. Покачаловою [25, 33].

Ефективно врегульований ринок цінних паперів створює умови для прямого інвестування виробництва і інвестицій так званим «особистим сектором». Відсутність чи неефективність такого врегулювання призводить до того, що особи, які мають грошові заощадження, інвестують їх у споживчі товари, у той час як вони могли б вкладати їх у цінні папери, отримувати доходи і одночасно фінансувати виробництво. Можна і надалі стверджувати, що відповідні публічні відносини належать до предмета адміністративного права, але це буде відмовою фахівців у галузі фінансового права від дослідження цієї проблематики, якою вони повинні володіти за визначенням і результатів дослідження якої очікують від них держава і суспільство.

Потребує свого вирішення і проблема належності до предмета фінансового права публічних відносин щодо страхування. Пануючою тут думкою є така, що страхування належало до пред-

мета фінансового права в період соціалізму, коли іншого страхування крім державного, не було. Коли страхування стало видом підприємницької діяльності, воно вийшло за межі предмета фінансового права [26, 12]. Лише відносини щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування і страхування вкладів фізичних осіб в банках визнаються предметом фінансового права [27, 45]. Останнє не викликає рішучих заперечень, оскільки створення, розподіл і використання державних фондів страхування підпадає під загальноновизнане формулювання предмета фінансового права як відносин, що регулюють рух публічних фінансів. З іншого боку, публічні відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням цивільно-правового страхування, повинні бути віднесені до предмета фінансового права. С.В. Запольський з цього приводу пише, що «розгорнена класифікація форм і видів страхування» повинна, безсумнівно, стати «елементом фінансової системи» [28, 91]. Д.Є. Кошель з цього приводу зауважив, що заперечуючи цивільно-правове регулювання всередині фінансової системи, С.В. Запольський не міг пропонувати повернення в сферу фінансового права відносин, зокрема, щодо страхування [8, 10]. Але ж встановлення класифікації форм і видів страхування С.В. Запольським пропонується як таке, що має публічно-правовий зміст. Тому, на нашу думку, позиція С.В. Запольського заслуговує на критичну оцінку тільки в тій частині, що він не всі публічні відносини, що виникають у зв'язку з цивільно-правовим страхуванням, відніс до предмета фінансового права.

Необхідність у фінансово-правовому регулюванні публічних відносин щодо цивільно-правового страхування обумовлена в основному тими ж чинниками, що й необхідність у фінансово-правовому регулюванні відносин між банками, з одного боку, та Національним банком України, – з іншого. Як пише С.С. Тропська, страхові компанії зосереджують у своїх руках значний обсяг грошових коштів, який може бути порівняний з державним бюджетом. «Виходячи із цього, – зазначає С.С. Тропська, – державі необхідно охороняти інтереси широкого кола осіб-страхувальників, тобто кредиторів страхових компаній, з метою запобігти соціальним потрясінням» [29, 6]. У той же час С.С. Тропська безпідставно виключає відносини, які вона позначає як організаційні страхові, із

складу предмета фінансового права. Сумнів вона висловила тільки стосовно відносин щодо забезпечення фінансової стабільності страхових організацій [30, 8]. Решту таких відносин С.С. Тропська визнала предметом адміністративного права. Це – відносини щодо встановлення правосуб'єктності страхових організацій, правового регулювання страхових відносин, державного страхового нагляду (у тому числі ліцензування), забезпечення виконання приписів норм страхового законодавства. Таке розмежування відносин, що належать до предмета фінансового права, з одного боку, і до предмета адміністративного права, – з іншого, ігнорує мету фінансового права. Натомість перебільшення ролі об'єктивних чинників, які впливають на структурування права, веде до пониженням суб'єктивних чинників, які не прямо, а опосередковано – через науку і правотворчу діяльність відповідних державних органів впливають на структурування права. З урахуванням єдиного методу правового регулювання заново ділити публічні відносини щодо страхування між предметом фінансового права і предметом адміністративного права не має будь-якого сенсу. Усі вони мають бути визнані належними до предмета фінансового права.

Що стосується податкових і бюджетних відносин, то вони в цій статті не розглядалися не в порядку заперечення їх належності до предмета фінансового права, а з тієї причин, що така належність не викликає будь-якого сумніву. Нема підстав заперечувати належність до предмета фінансового права і відносин щодо державного кредитування, державних запозичень. При цьому, якщо зовнішні запозичення підпадають під дію міжнародного приватного права, то державне внутрішнє кредитування і державні внутрішні запозичення доцільно було б підпорядкувати нормам фінансового права, передбачивши можливість субсидіарного застосування до таких відносин норм цивільного права.

Викладене дає підстави для позитивної оцінки тих наукових розвідок, які присвячені пошуку фінансово-правових засобів впливу фінансового права на макроекономічні, мікросоціальні і політичні процеси. Завдання полягає в активізації цих досліджень, а для цього необхідна більш широка інтерпретація предмета фінансового права – інтерпретація, яка враховувала б потреби суспільних відносин, визнавала б задоволення цих потреб метою фінансового права, створювала б передумови для вивільнення величезного творчого потенціалу фінансового права.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кононов А. А. Общенаучная концепция системы права / А. А. Кононов // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 12–23.
2. Хохлов Е. Б. Юридические химеры как проблема современной российской правовой науки / Е. Б. Хохлов // Правоведение. – 2004. – № 1. – С. 4–14.
3. Парягина О. А. Проблемы структурирования права в аспекте его социализации / О. А. Парягина // Правоведение. – 2004. – № 6. – С. 177–190.
4. Разуваев Н.В. Правовая система и критерии отраслевой дифференциации права / Н.В. Разуваев // Правоведение. – 2002. – № 3. – С. 31–55.
5. Хошуляк В. В. Предмет науки фінансового права у розумінні вчених у кінці ХІХ – початку ХХ століття / В. В. Хошуляк // Фінансове право. – 2012. – № 3. – С. 6–9.
6. Бавико О. Є. Сучасні виклики та необхідність у змінах традиційної доктрини фінансового права / О. Є. Бавико // Фінансове право. – 2009. – № 4. – С. 4–7.
7. Химичева Н. И. Научно обоснованные принципы фінансового права как вектор его действия. Развития и формирования новой методологии преподавания / Н. И. Химичева // Финансовое право. – 2009. – № 2. – С. 3–8.
8. Кошель Д. Е. Финансовый рынок и новый взгляд на базисные финансово-правовые категории / Д.Е. Кошель // Финансовое право. – 2010. – № 6. – С. 18–21.
9. Савченко К. В. Світовий досвід упровадження інструментів монетарної політики для стабілізації циклічних поливань / К. В. Савченко // Фінансове право. – 2011. – № 4. – С. 31–34.

10. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран : в 2-х т. / Ж. Матук. – М. : Финстатинформ, 1994. – Т. 1. Банки: в 2-х книгах. Книга 1. – 326 с.
11. Худяков А. И. Дискуссионные вопросы предмета финансового права / А. И. Худяков // Финансовое право. – 2009. – № 3. – С. 2–7.
12. Крикун В. Б. Антикризове адміністративно-правове регулювання економіки у США: вивчення досвіду / В. Б. Крикун // Фінансове право. – 2011. – № 3. – С. 4–8.
13. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова – К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. – 448 с.
14. Бельский К. С. К вопросу о понятии денежной системы Российской Федерации / К. С. Бельский // Финансовое право. – 2005. – № 8. – С. 9–12.
15. Арзуманова Л. Л. Принципы организации наличного денежного обращения как института эмиссионного права / Л. Л. Арзуманова // Принципы финансового права: материалы международной научно-практической конференции, Харьков, 19–20 апреля 2012. – Х. : Право, 2012. – С. 23–25.
16. Артемова Н. М. Денежное право (Финансово-правовое регулирование обращения национальной и иностранной валюты на территории Российской Федерации) / Артемова Н. М., Арзуманова Л. Л., Ситник А. А. – М. : Элит, 2011. – 272 с.
17. Фінансове право : підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2013. – 400 с.
18. Латковська Т. А. Фінансове право у системі українського права / Т. А. Латковська // Фінансове право. – 2010. – № 1 (11). – С. 11–15.
19. Тосунян Г. А. Теория банковского права : в 2 т. / Г. А. Тосунян. – М. : Юристъ, 2004. – Т. 1 – 696 с.
20. Карасева М. В. Финансовое право. Общая часть / М. В. Карасева – М. : Юристъ, 1999. – 256 с.
21. Аббясова Е. В. К вопросу о содержании публично-правовых отношений с участием коммерческого банка / Е. В. Аббясова // Финансовое право. – 2009. – № 6. – С. 16–22.
22. Финансовое право : учебник / под. ред. Н. И. Химичевой. – М. : Норма, 2008. – 768 с.
23. Эмирсултанова Э. Э. Фондовый контроль как часть единой системы финансового контроля / Э. Э. Эмирсултанова // Финансовое право. – 2006. – № 5. – С. 32–36.
24. Рукавишникова И. В. Финансово-правовое регулирование рынка ценных бумаг / И. В. Рукавишникова // Финансовое право. – 2005. – № 7. – С. 27–29.
25. Покачалова Е. В. Содержание и принципы государственно-правового регулирования организации рынка ценных бумаг как сегмента российского финансового рынка / Е. В. Покачалова // Финансовое право. – 2012. – № 2. – С. 33–37.
26. Худяков А. И. К вопросу о содержании некоторых финансово-правовых категорий / А. И. Худяков // Финансовое право. – 2010. – № 2. – С. 10–13.
27. Стрельников В. В. Финансово-правовое регулирование страхования и предмет финансового права / В. В. Стрельников // Финансовое право. – 2005. – № 2. – С. 43–47.
28. Запольский С. В. Дискуссионные вопросы теории финансового права / С. В. Запольский – М. : РАП ; Эксмо, 2008. – 160 с.
29. Тропская С. С. К вопросу о месте страхового права в системе российского права (финансово-правовые аспекты страхования) / С. С. Тропская // Финансовое право. – 2011. – № 11. – С. 6–9.